*Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*
dergipark.org.tr/1516284
*2024, 10*(Kafkasya Özel Sayı), *133-147*

*Artvin Çoruh University International Journal of Social Sciences*
https://doi.org/10.22466/acusbd.1516284
*E-ISSN: 2536-5045*

**Araştırma Makalesi / Research Article** Geliş / Received: 15.07.2024 Kabul / Accepted: 17.08.2024

# Neorealist Teori Açısından ABD ve Avrupalı Ülkelerinin Türkiye-Ermenistan Sınırına Bakışının Dönüşümünü Yorumlamak

**Keisuke Wakizaka**[1]

## Öz

1991 yılında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlığa kavuştuktan sonra Güney Kafkasya'da gündeme gelen önemli sorunlardan biri Türkiye-Ermenistan sınırıyla ilgili meseledir. Birçok bölgesel ve küresel güçler konuya ilgilerken mesele genellikle sadece Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan ilişkileri bağlamında tartışılmış ve diğer ülkelerin bakışı göz ardı edilmiştir. Bu çalışma Avrupalı ülkelerin Türkiye-Ermenistan sınırına bakışı ve onun değişim sürecini Neorealizm açısından ele almakta ve ağırlıklı olarak ikinci el kaynaklar ve internet haber ajanslarına dayalı içerik analizinden faydalanmıştır. Özellikle Türkiye-Ermenistan sınırının açılması konusu 2008 yılındaki Gürcistan Krizi'nden sonra Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridorunun alternatifi olarak Batı ülkeler tarafından önerilmiş ve ona yönelik süreç başlatılmıştır. Fakat Türkiye'deki ve Ermenistan'daki kamuoyu ve Azerbaycan'ın tepkisinden dolayı süreç iptal edilmiş ve 2012'den sonra Batı Gürcistan'a tekrar odaklanmaya başlamıştır. Böylece bu sınır *"unutulmuş sınır"* hâline gelmiştir. Diğer yandan, Rusya-Batı gerginliği tırmandıkça hem enerji güvenliğini sağlamak için hem de Kafkasya üzerindeki Rus nüfuzunu azaltmak için Batı ülkeler Türkiye-Ermenistan arasındaki müzakere sürecini aktif şekilde desteklemeye başlamış ve Ermenistan'ın Batıya entegrasyonu için Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını desteklemiştir.

**Anahtar Kelimeler:** ABD, Avrupa Ülkeleri, Türkiye-Ermenistan Sınırı, Güney Kafkasya, Neorealizm

**JEL Kodları:** F50, F59, N94

## Interpreting the View of the United States and Europe towards Turkish-Armenian Border from Neorealist Perspective

## Abstract

Since Georgia, Armenia and Azerbaijan became independent in 1991, The issue related to Turkish-Armenian border has been one of the important issues in South Caucasus and various regional and global actors are interested in it. However, the issue had been discussed in the context of only Turkish-Armenian-Azerbaijani relations and other states' perspectives were ignored. This article focuses on the perspective of Western states towards the Turkish-Armenian border and its transformation process from neorealist perspective and benefitted from content analysis mainly based on secondary resources and internet news agencies. Western states suggested the opening of Turkish-Armenian border after the Georgian Crisis in 2008 as an alternative of Turkish-Georgian-Azerbaijani corridor and encouraged the process. However, Turkish and Armenian public and Azerbaijan forced the cancellation of the process and the West began to focus on Georgia again after 2012. Thus, this border became *"forgotten border"*. On the other hand, due to the rise of Russian-Western tension, the West started to support Turkish-Armenian negotiation process actively for energy security and lessening Russian influence over the Caucasus and supports the opening of the Turkish-Armenian border for Armenia's integration into the Western block.

**Keywords:** The United States, Europe, Turkish-Armenian Border, South Caucasus, Neorealism

**JEL Codes:** F50, F59, N94

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, kwakizaka@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-038-5687.

**Atıf / Citation:** Wakizaka, K. (2024). Neorealist teori açısından ABD ve Avrupalı ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına bakışının dönüşümünü yorumlamak. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(Kafkasya Özel Sayı), 133-147. DOI: 10.22466/acusbd.1516284

## Giriş

1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ABD ve Avrupa ülkeleri Kafkasya'da yeni aktörler olarak yer almaya başlamış ve bu süreçte Güney Kafkasya'daki her 3 ülkeyle ilişkileri güçlendirmeye yönelmiştir. Batı ülkeler de bölge üzerindeki Rusya ve İran'ın nüfuzunun artmasını engellemek amacıyla ve bölgedeki kaynaklara ulaşmak için Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile ilişkileri geliştirmeye başlamış ve böylece Güney Kafkasya Rusya ve Batı ülkeler arasındaki yoğun rekabet sahasına dönüşmüştür.

ABD ve Avrupa ülkelerinin Güney Kafkasya politikası için önemli konulardan biri Türkiye-Ermenistan sınırının durumudur. Ermenistan'ın Rus nüfuzundan kurtulup Batı bloğuna entegre olmak için bu sınırın açılması elzemdir ve yine Rusya'ya karşı bölgede avantajlı olmak için Ermenistan'ı Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştırmak son derece önemlidir. Özellikle 2022 yılındaki Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra bu sınırın önemi son derece artmıştır. Bu durum altında Batı ülkeleri Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişimi ve Türkiye-Ermenistan sınırının durumunu yakından takip etmektedir.

Türkiye-Ermenistan sınırıyla ilgili araştırmalara bakıldığında genel olarak bu devlet sınırı sadece Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan üçgen ilişkileri kapsamında ele alınmakta ve Rusya, İran, Gürcistan ve Batı ülkeleri gibi başka ülkelerin yaklaşımı ise göz ardı edilmektedir. Bu durumu göz önünde bulundurarak, Bu çalışma ABD ve Avrupa ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına bakışının 1991 yılından itibaren nasıl değişim süreci izlediğine ve onun nedenlerine dair sorulara odaklanacaktır. Bu çalışmada, Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasının özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından Gürcistan Koridorunun alternatifi olarak gündeme getirilirken daha sonra onların Gürcistan'a tekrar döndüğünden dolayı Türkiye-Ermenistan sınırının unutulmuş hâle geldiği ve İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra ortaya konulan yeni projeler bağlamında ABD ve Avrupa ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırıyla tekrar ilgilenmeye başladığı ileri sürülecektir. Bu bağlamda, Bu çalışma boyunca neorealist teori uygulanacak ve Bu çalışma genel olarak ikinci el kaynaklara ve internet haber ajanslarına dayalı içerik analiz yönteminden faydalanacaktır. Bu çalışmada Batı ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına bakışını anlamak için Batı ülkelerin Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arası müzakere sürecindeki faaliyetlerinin arka planını analiz edip olguları birbirleriyle ilişkilendirmek gerekir. Toplanan veriler hem ampirik kaynak olarak hem de analiz için kullanılacaktır.

Bu çalışmanın içeriği bağlamında, birinci bölümde bu çalışmanın teorik çerçevesi belirlenecek ve neorealizm hakkında kısa bilgi verilerek neorealist teorinin bu çalışmada neden uygulanacağına dair soruya cevap verilecektir. İkinci bölümde 1991 yılından sonra ABD ve Avrupa ülkelerinin Kafkasya politikası hakkında kısa bilgi verilecektir. Üçüncü bölüm, 2008 yılındaki Gürcistan Krizi'nden sonra Batı ülkelerin Türkiye-Ermenistan sınırının açılması konusuna nasıl yaklaştığı ve daha sonra tutumun niçin değiştiğini tartışacaktır. Dördüncü bölüm, Türkiye-Ermenistan sınırının Batı'da tekrar gündeme getirilmesi ve onun sebebi hakkında cevap vermeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise bu dört bölüm özetlenecek ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılması konusunun 2008 yılındaki Gürcistan Krizi'nden dolayı Batı'nın gündemine getirilirken Gürcistan'da istikrarın sağlanmasıyla birlikte unutulduğunu ve İkinci Karabağ Savaşı ve Rusya-Ukrayna Krizi'nden sonra Rusya'ya karşı konunun tekrar gündeme gelip sınırın açılmasının Batı tarafından desteklendiği vurgulanacaktır.

## 1. Teorik Çerçeve: Klasik Realizme Karşı Neorealizm

Uluslararası siyasetindeki savaşın nedenleri, süreci ve etkileri ve devletlerin davranışını anlamak için çeşitli teoriler önerilmiştir. Uluslararası ilişkiler teorileri üzerindeki tartışmalar arasında en uzun süre devam eden tartışma liberalizm ve realizm arasındaki tartışmadır. Liberalizm dünyanın doğasının anarşik olduğunu kabul ederken dünyada belli kurallar ve ahlaki normların mevcut olduğunu ve devletlerin barış içinde birlikte yaşayabildiğini ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, uluslararası örgütler gibi devlet dışı unsurlar da dünya siyasetinin önemli aktörü olabilir ve bu tür aktörler vasıtasıyla ülkeler arasında çeşitli alanlarda iş birliği gerçekleştirilebilir (Shiraev & Zubok, 2014: 78). Ayrıca Liberalist teori dünya barışının devletin çıkarından daha önemli olduğunu vurgulamakta ve barışın iş birliği ve karşılıklı bağımlılık vasıtasıyla elde edilen mutlak ortak değere dayanarak gerçekleştirilebildiğini ileri sürmektedir (Takeuchi, 2008: 96-97).

Klasik realizm de dünyanın anarşik yapıya sahip olduğunu savunurken dünyanın doğası hakkında tamamen farklı görüşü benimsemektedir. Realizm ise anarşik dünyada devletler arasında hayatı sürdürmek üzerinde çatışmaların devam ettiğini ve dünya siyasetinde sadece devletlerin aktör olabildiğini vurgulamaktadır. Realistlere göre, anarşik dünyada devletin en önemli derdi hayatta kalmak olduğundan dolayı "güvenlik" ve "çıkar" kavramlarını ön plana çıkarır. Realist teori devletin güvenliği ve çıkarlarını korumak için gücün kullanıldığını ve ülkeler arasındaki güç dengesinden dolayı çeşitli olguların meydana geldiğini vurgulamaktadır (Wohlforth, 2010: 131-149). Mesela Hans Morgenthau uluslararası siyaseti iktidar çatışması olarak nitelendirmiş ve diplomasideki davranışı belirleyen norm olarak "güç tarafından belirlenen çıkar" olarak milli çıkarı öne çıkarmıştır. Böylece Morgenthau dünya siyasetinde devletlerin çıkarlarına göre davrandığını ileri sürmüştür (Morgenthau, 1948). Henry Kissinger da dış politikada realizmi benimsemiştir. O, ideoloji yerine ABD'nin çıkarlarını ön plana çıkarmış ve dünyadaki güç dengesine özen göstererek dünya düzenini ABD'nin lehine olmak şekilde istikrara yönlendirmeyi hedeflemiştir (Kissinger, 1994).

Liberalizm ve realizm arasında tartışma devam ederken, realist teoriye bakıldığında klasik realizme karşı bazı realistler eleştirileri dile getirmiştir. Neorealistler klasik realistlerin sadece devletin iç doğasına odaklandığını eleştirerek devletlerin davranışlarını açıklamak için uluslararası sisteme de bakılması gerektiğini vurgulamıştır. Mesela neorealistler arasında en önemli kişilerden biri Kenneth Waltz 1959 yılında yayınlanan *"Man, the State and War: A Theoretical Analysis"* (İnsan, Devlet ve Savaş: Bir Teorik Analiz) kitabında savaşın insanların doğası, devletin içyapısı ve uluslararası sistemden kaynaklandığını ileri sürmüş ve özellikle en önemli sebep olarak anarşik uluslararası sistemden söz etmiştir. Bu bağlamda Waltz dünya siyasetindeki neden-sonuç ilişkisini anlamak için uluslararası sistemin devletlerin davranışına etkilerini analiz etmek gerektiğini vurgulamıştır (Waltz, 1959: 23-24). Yani Waltz'a göre devletin çıkarları uluslararası sistem tarafından belirlenir ve bu sistemin dönüşümü devletin çıkarlarını da değiştirir.

Bu çalışmaya bakıldığında araştırma sorusu Batı ülkelerin Ermenistan-Türkiye sınırına bakışının nasıl ve neden değiştiğidir. Bu soruya cevap vermek için sadece Batı ülkelerin iç doğasına odaklamak yetersiz kalmakta ve özellikle Kafkasya ve eski SSCB coğrafyasındaki siyasal gelişmelerin bu bakışının dönüşümünü incelemek son derece önemlidir. Bu bağlamda

konuyu incelemek için liberalizm ve klasik realizm uygun görülmemekte ve meseleyi neorealizm açısından analiz etmek daha makul görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma neorealizm bağlamında olguya yaklaşacak ve uluslararası sistemin dönüşümünün Batı ülkelerin Türk-Ermeni sınırına bakışını nasıl değiştirdiğine odaklanacaktır.

## 2. 1991 Yılından Sonra ABD ve Avrupa Ülkelerinin Kafkasya Politikası: Genel Açıklama

### 2.1. ABD ve Kafkasya

Günümüzde ABD stratejik açıdan Kafkasya'ya büyük önem vermekteyken, 1990'lı yılların başında bölgeye fazla önem vermemiş ve Kafkasya'yı Rusya'nın etkisi altında bırakmıştır. 1990'lı yılların başında ABD'nin Kafkasya politikası özellikle Ermeni diasporası tarafından belirlenmiş ve İslamiyet-Hıristiyanlık çatışması bağlamında ABD kendi *"dindaşı"* olan Ermenistan'a yakın tavır göstermiştir (Gürbüz, 2012: 410-411). ABD'nin başlangıçtaki bu tutumu Rusya'nın Kafkasya'da kendi nüfuzunu tekrar artırmasına yol açmış ve bölgedeki güç dengesini ABD'nin aleyhine çevirmiştir.

Daha sonra ABD Kafkasya'yla daha ciddi şekilde ilgilenmeye başlamış ve bu süreçte bölge devletleriyle ilişkileri güçlendirmeye yönelmiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısında ABD Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarını Batı ülkelerine güvenli bir şekilde ulaştırmayı, bölge devletlerini yeni uluslararası sisteme entegre etmeyi (Kasım, 2009: 163) ve İran'ın Kafkasya üzerindeki etkisini sınırlandırmaya ağırlık vermiş ve bu bağlamda bölge ülkeleri, özellikle Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkileri pekiştirmeye başlamıştır (Forsyth, 2013: 852). Bu durum altında ABD Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi gibi çeşitli çalışmalara destek vermiş ve ABD-Gürcistan-Azerbaycan ilişkileri önemli derecede pekiştirilmiştir (Oktay ve Cerrah, 2018: 58).

11 Eylül 2001 Saldırısı ABD'nin Kafkasya politikasında önemli dönüm noktası olmuştur. ABD Kafkasya ve Orta Asya'daki siyasi istikrarsızlığın uluslararası güvenlik ve ABD'nin kendi güvenliğini tehlikeye sokacağını öngörerek terörle mücadele bağlamında Güney Kafkasya ülkeleri, özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'a yönelik askeri desteğini artırmıştır (Kasım, 2009: 173-174). Ayrıca ABD Güney Kafkasya'daki demokratikleşme sürecini destekleyerek Rusya'ya karşı bölgedeki sivil toplum kuruluşlarını da güçlendirmeye yönelmiştir (Kasım, 2009: 179).

Türkiye-Ermenistan sınırının kapatılması konusunda Türkiye onun sebebini Dağlık Karabağ sorunu ile ilişkilendirmiş ve bölge Azerbaycan'a geri verilene kadar sınırın açılmayacağını ifade etmiştir (Gökçe, 2011: 1148). O dönemde Dağlık Karabağ Sorunu Rusya'nın müdahalesi ve Ermenistan ve Azerbaycan'daki milliyetçiliğin yükselmesi gibi sebeplerden dolayı sorunun çözülmesi daha zor hâle gelmiş ve Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridorunun gerçekleşmesi neredeyse imkânsız olmuştur. Ayrıca Gürcistan'da 1992 yılında Eduard Şevardnadze iktidara geldikten sonra ülkedeki etnik savaşlarda ateşkes sağlanmış ve Gürcistan uluslararası sisteme entegre olmaya başlamıştır (De Waal, 2010: 191-192). ABD bu durumu göz önünde bulundurarak Türkiye-Ermenistan sınırını açtırmak yerine Gürcistan üzerinden doğu-batı koridorunu gerçekleştirmeye yönelmiştir.

Bu durumda ABD'nin Kafkasya politikasında genellikle Gürcistan ve Azerbaycan'a daha fazla ağırlık verilirken Ermenistan ise bölgede ABD'nin inisiyatifiyle devam eden entegrasyon sürecinden dışlanmış ve Rusya'ya bağımlılık devam etmiştir. Böylece Kafkasya'da devam eden siyasal süreçte ABD Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridoruna büyük önem verirken Türkiye-Ermenistan devlet sınırı ise ABD'nin kendi güncel siyasi gündeminden düşmüştür. Böylece ABD için Türkiye-Ermenistan sınırı 2008 yılına kadar *"unutulmuş sınır"* hâline gelmiştir. Yani genel itibarıyla 1993 yılında Türkiye-Ermenistan sınırı kapatıldıktan sonra ABD Gürcistan ve Azerbaycan'a odaklanmış ve Türkiye-Ermenistan sınırına ilgilenmemiştir.

### 2.2. Avrupa Ülkeleri ve Kafkasya

ABD Rusya'ya karşı Kafkasya üzerindeki kendi nüfuzunu artırmaya çalışmaktayken Avrupa ülkeleri de 1990'lı yıllardan sonra bölgedeki siyasal gelişmelere müdahil olmaya başlamıştır. Fakat 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa, özellikle Balkanlar'da ortaya çıkan siyasi kargaşa ve Avrupa'nın genişleme ve derinleşme gibi kendi içindeki sorunlarla karşı karşıya olduğundan dolayı Kafkasya'da aktif rol oynayamamıştır (Acar, 2009: 35-36). Ayrıca Avrupa ülkelerinin Rusya ile derin stratejik ilişkileri ve Rusya'ya bağımlılığı da Avrupa'nın Kafkasya politikasını önemli derecede etkilemiştir. Avrupa Birliği enerji konusunda %30'dan daha fazla oranda Rusya'ya bağımlı olduğundan dolayı Rusya'yla karşı karşıya gelmekten kaçınmakta ve Güney Kafkasya'ya daha temkinli bir şekilde yakınlaşmaktadır (Oktay ve Cerrah, 2018: 96). Bu şartlar altında Avrupa ülkeleri Güney Kafkasya'yı dolaylı yoldan etkilemeye yönelmekte ve ABD'nin himayesi altında ekonomik ve sosyo-kültürel olarak Kafkasya'daki siyasete müdahil olmayı tercih etmektedir (Dominese, 2005: 19-20). Mesela ABD Güney Kafkasya ülkelerine yoğun askeri desteği verirken Avrupa ülkeleri ise bölgedeki sivil toplum kuruluşlarını güçlendirme gibi yollarla Kafkasya'da kendi nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır (Memmedli, 2022: 305-306).

Diğer yandan, enerji konusunda Rusya'ya bağımlılıktan kurtulmak için daha çeşitli yerlerden enerji kaynaklarını satın almak ve enerji kaynaklarını güvenli şekilde Avrupa'ya taşımak Avrupa ülkeleri için en önemli stratejik konudur. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri Güney Kafkasya'yı hem doğu-batı arasındaki güzergâh olarak hem de yeni bir pazar olarak değerlendirmekte ve Güney Kafkasya ülkelerini dünya ekonomik sistemine entegre etmek için çeşitli projeleri geliştirmektedir. Mesela bunların arasında TANAP-TAP, TRECECA, INOGATE ve ECHO gibi projeler mevcuttur (De Waal, 2010: 188). Böylece Avrupa ülkeleri Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ve Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridorunun gerçekleşmesiyle enerji-ticari taşıma yollarının çeşitlendirilmesine olumlu yaklaşmaktadır.

Fakat 1993 yılında Türkiye-Ermenistan sınırı kapatıldıktan sonra ne Ermenistan'ın ne de Türkiye-Azerbaycan'nın birbiriyle diplomatik ilişkileri kurmak istememesi sebebiyle Ermenistan Avrupa inisiyatifli projelerin dışında bırakılmış ve Avrupa ülkeleri de Ermenistan-Türkiye sınırının yerine Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridoruna odaklanmaya başlamıştır. Avrupa ülkeleri Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi gibi büyük ölçekli projelere destek vermiştir (Oktay & Cerrah, 2018: 99, 102). Böylece Avrupa ülkeleri de Güney Kafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden doğuya açılmaya çalışmış ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Avrupa ülkeleri için ikinci planda kalmıştır.

### 3. 2008 Yılı Gürcistan Krizi'nden Sonra ABD ve Avrupa Ülkelerinin Türkiye-Ermenistan Sınırına Yaklaşımının Dönüşümü ve Nedenleri

1993 yılında Türkiye-Ermenistan sınırı kapatıldıktan sonra kısa vadede bu sınırın açılması beklenemezken Batı ülkeleri Türkiye-Ermenistan sınırını açmaya çalışmak yerine doğu ve batı arasındaki koridor olarak Gürcistan ve Azerbaycan'ı pekiştirmeye odaklanmıştır. Özellikle Gürcistan'da 2003 yılında Mihail Saakaşvili iktidara geldikten sonra Batı ülkelerinin Gürcistan üzerindeki nüfuzu daha da artmış (Kasım, 2009: 191-192) ve doğu-batı arası ticaretin çoğu Gürcistan üzerinde yapılır hale gelmiştir. Bu durumda kendi çıkarları açısından Gürcistan Batı'nın daha fazla ilgisini çekerken Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ve Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridorunun kurulması ise uzun bir zaman dilimde tartışılmamıştır.

Fakat 2008 yılında patlak veren Rus-Gürcü Savaşı'ndan dolayı bölgedeki uluslararası sistemin değişmesi Batı ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına tekrar ilgilenmesine yol açmıştır. Batı ülkeleri Gürcistan'ı Asya'ya açılan tek güvenli kapı olarak nitelendirirken Rus-Gürcü Savaşı Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridorunun güvenliğinin sarsılmasına sebep olmuştur (Mikhelidze, 2009: 33-34). Bu durumda Batı ülkeleri kendi enerji güvenliğini daha sağlamlaştırmak amacıyla Gürcistan'ın alternatifi olarak Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridorunu açma arayışına girmiştir. Bu süreçte Batı ülkelerinin inisiyatifiyle Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve iki ülke arasındaki devlet sınırının açılması gündeme getirilmiştir (Görgülü, 2009: 26). O dönemde Ermenistan batıya açılmak için Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına olumsuz bakmamaktaydı (Wakizaka, 2021: 36-37) ve bu süreçte Türkiye de *"komşularla sıfır sorun"* politikası bağlamında Ermenistan'a karşı daha ılımlı ve yumuşak politikayı izlemeye yönelmiştir (Tarcan vd., 2018: 254-255; 259; bkz: De Waal, 2016: 239-254). Böylece hem Türkiye'de hem de Ermenistan'da Türkiye-Ermenistan sınırının açılması için olumlu şartlar oluşmuş ve Batı'nın inisiyatifiyle Türkiye-Ermenistan diplomatik ilişkilerinin kurulmasına yönelik yeni bir süreç başlatılmıştır. Mesela bu süreç kapsamında dönemin ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sargsyan ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül arasında "futbol diplomasisi" gerçekleşmiş ve onun ardından Ermenistan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır (De Waal, 2016: 279-281). Bu çalışmaların sonunda 10 Ekim 2009'da Batı ülkelerinin arabuluculuğuyla Zürih'te Türkiye ve Ermenistan arasında protokol imzalanmıştır. Böylece Ermenistan-Türkiye devlet sınırının açılmasına ABD başta olmak üzere Batı ülkeleri aktif şekilde destek vermiştir.

Fakat Azerbaycan bu sürece karşı sert tepki göstermiş ve Rusya da kendi çıkarları açısından Türkiye-Ermenistan arasındaki yakınlaşmayı hoş karşılamamıştır. Süreç devam ederken Rusya, *"Türkiye Azerbaycan'ı satıyor"* cümlesiyle Azerbaycan'ı provoke ederek Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını engellemeye çalışmıştır (Oktay, 2012: 368-369). Rusya'nın bu hamlelerinin ardından Azerbaycan Türkiye'ye karşı olumsuz tavır göstermiştir. Mesela Bakü'de yer alan Şehitler Hıyabanı'ndaki Türk bayraklarının indirilmesi ve daha sonra Türkiye'nin inşa ettiği iki caminin ibadete kapatılması gibi olaylar bu durumu net bir şekilde yansıtmış (Tarcan vd., 2018: 259) ve Türkiye'ye yönelik doğal gazın fiyatı da yükseltilmiştir (Asker, 2010: 49). Üstelik o dönemde Azerbaycan hükümeti 1993 yılında yaşanan Hocalı Katliamı'nın uluslararası kamuoyu tarafından *"soykırım"* olarak tanınması için faaliyetlere başlamıştır. Ayrıca özellikle hem Ermenistan'daki (De Waal, 2016: 295-296) hem de Türkiye'deki milliyetçi kesimler bu protokole karşı sert tepki göstermiş ve Ermenistan

hükümeti Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin kararına dayanarak protokolü iptal etmiştir. Durum böyleyken hem Ermenistan'da hem de Türkiye'de Zürih protokolü rafa kaldırılmıştır (Tarcan, vd., 2018: 259).

Ayrıca 2012 yılındaki genel seçimden sonra Gürcistan'da iktidarın değişmesi ve yeni hükümetin Rusya'ya karşı daha yumuşak tutumu benimsemesi de Batı ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına bakışını önemli derecede etkilemiştir. 2012 yılında iktidara gelen *"Gürcü Rüyası"* partisi Batı yanlısı politikayı izlemeye devam ederken Rusya'ya karşı daha ılımlı ve yumuşak tutumu benimsemiştir. Böylece Rusya-Gürcistan arasındaki ilişkiler belli bir seviyede rahatlamış (Topal, 2015: 762-763) ve uluslararası siyasette Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridoru üzerinde istikrar ve güvenlik sağlanmıştır. Bu durumda Batı ülkeleri tekrar Gürcistan'a odaklanmaya yönelmiş ve Ermenistan-Türkiye-Azerbaycan koridorundan vazgeçmeye başlamıştır. Böylece Batı'nın güçlü desteğiyle yürütülen Türkiye-Ermenistan ilişkilerini normalleştirme süreci iptal edildikten sonra Ermenistan-Türkiye devlet sınırı Batı'nın gündeminden düşmüş ve uzun zamandır "unutulmuş sınır" gibi görülmüştür.

2008 yılındaki Gürcistan Krizi'nden dolayı Kafkasya'daki güç haritasının değişmesi bölgedeki enerji güvenliği ortamını değiştirip Batı-Gürcistan-Azerbaycan işbirliği ve enerji koridorunu tehlikeye sokmuştur. Bu sebeple Batı ülkeler bölgedeki kendi enerji güvenliğini pekiştirmek için Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını desteklemeye yönelirken Gürcistan'da istikrarın tekrar sağlanması gibi nedenlerden dolayı Türkiye-Ermenistan sınırının yerine tekrar Gürcistan'a odaklanmaya yönelmiştir.

### 4. İkinci Karabağ Savaşı'ndan Sonra Kafkasya'da Önerilen Projeler ve Türkiye-Ermenistan Sınırına ABD ve Avrupa Ülkelerinin Bakışı

Genel olarak 2009 yılında Türkiye-Ermenistan arasında başlatılan süreç iptal edildikten sonra Batı ülkelerinin ilgisi Gürcistan'a tekrar dönmüş ve Batı ülkeleri Gürcistan üzerindeki yatırımını artırmıştır. Böylece Türkiye-Ermenistan devlet sınırı uzun zamanlar Batı ülkeleri açısından geri planda kalmış ve *"unutulmuş sınır*" gibi görülmüştür.

Diğer yandan, 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından işgal edildikten sonra Avrupa ülkeleri arasında Rus tehdidi algısı yaygın şekilde benimsenmiş ve enerji güvenliği bağlamında Kafkasya'ya ilgisi artmıştır. Avrupa ülkelerinin çoğu enerji kaynakları konusunda dış ülkelere bağımlı durumdadır. Mesela 2015 yılındaki Fransa'ya bakıldığında ülkede kullanılan enerjinin %46'sı dış ülkelerden alınmış ve bu dönemde Almanya'nın enerji bağımlılık oranı yaklaşık %62 olmuştur. Belçika'da tüketilen enerjinin yaklaşık %84'ü dış ülkeler tarafından tedarik edilmiştir (Güneş ve Arslan, 2018: 41). Özellikle o dönemde Avrupa Birliği enerji kaynaklarının yaklaşık %25-35'ini Rusya'dan ithal etmekteydi (Güneş ve Aslan, 2018: 40). Bu yüzden Avrupa'nın damarının Rusya'nın elinde olduğu söylenebilirdi. Bu durum altında Rusya-Batı ilişkilerinin kötüleşmesi Avrupa'ya yönelik enerji tedarikinin durumunu doğrudan olumsuz etkilemiş ve 2014 yılındaki Kırım işgalinden sonra Batı ve Rusya arasında gerginlik tırmanınca Avrupa enerji konusunda zor duruma düşmüştür. Bu yüzden Avrupa ülkeler enerji konusunda *"Rus boyunduruğu"*ndan kurtulmak için Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Orta Asya gibi daha çeşitli yerlerden enerji kaynaklarını ithal ederek Rusya'ya bağımlılığı azaltmaya yönelmektedir. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri Azerbaycan'dan da enerji kaynakları ithalini artırmakta (dipam.org, 2023) ve Avrupa için Güney Kafkasya'da enerji güvenliğini sağlamanın

önemi daha da artmıştır. Bununla ilgili olarak, Batı ülkeleri kendi lehine bölgedeki güvenliği sağlamlaştırmak açısından Rusya'nın bölge üzerindeki nüfuzunu azaltıp kendi nüfuzunu artmaya büyük önem vermiş ve son dönemde Ermenistan ve Türkiye-Ermenistan sınırına da odaklanmaya başlamıştır. 2018 yılında Nikol Paşinyan iktidara geldikten sonra Ermenistan etrafındaki siyasal ortam önemli derecede değişmeye başlamış ve Batı ülkeleri Ermenistan'a ilgiyi tekrar artırmıştır. Paşinyan yönetimi daha çok ABD başta olmak üzere Batı ülkelerle ilişkileri güçlendirmeye ağırlık vermiştir. O; Rusya'ya yakın tutumu sergileyen Robert Koçaryan ve Serj Sargsyan'ın liderliğindeki *"Karabağ Klanı"* ile çatışma hâlindeydi (kafkassam.com, 2020). Bu politika bağlamında Paşinyan yönetimi, Türkiye ile diplomatik ilişkileri kurmaya hazır olduğundan ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına karşı olmadığından sık sık söz ettiği gibi, Türkiye ve Azerbaycan'a yönelik politika konusunda daha gerçekçi ve pragmatist politikaya yönelmiştir. Paşinyan yönetimi altında Rusya ile ilişkiler soğumaya doğru giderken[2] Batı ülkeleri ise Rusya'ya karşı Kafkasya'daki kendi nüfuzunu artırmak için Ermenistan'a yönelik çalışmaları yoğunlaştırmaya yönelmiştir.

Bu durum altında 2020 yılında İkinci Karabağ Savaşı esnasında Rusya Ermenistan'ı aktif şekilde desteklememiş ve savaş Ermenistan'ın aleyhinde sona ermiştir (Kemaloğlu, 2022: 217). Savaşın sonunda Azerbaycan Ermenilerin işgal ettiği bölgenin çoğunu geri almış ve Kafkasya'daki jeopolitik denge önemli derecede değişmiştir. 2020 yılındaki İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra Dağlık Karabağ Meselesinin çözüme doğru ilerlemesi bölgedeki Rus nüfuzunun istikrarsız duruma düşmesine sebep olmuştur. Bu durum altında Türkiye-Ermenistan diplomatik ilişkilerinin kurulması ve Ermenistan'ın Batı bloğuna entegrasyonu için daha uygun ortam oluşturulmuştur. Batı ülkeler bu durumu göz önünde bulundurarak, Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını aktif şekilde desteklemeye başlamış (Deveci Bozkuş, 2021) ve Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan müzakeresine müdahil olmaktadır. AGİT gibi Batı ülkelerinin önderliği altındaki birçok uluslararası örgütler bölgedeki altyapı, enerji ve ulaşım gibi alanlardaki çalışmaları destekleyeceğini beyan etmiş (Deveci Bozkuş, 2022: 137) ve Azerbaycan-Ermenistan arası uzlaşma sürecine de destek vermiştir. Mesela 2021 yılından itibaren barışın sağlanması, sınırların belirlenmesi ve Nahçıvan-Azerbaycan arası demiryolunun restorasyonu gibi konular üzerinde AB'nin inisiyatifiyle Brüksel'de Ermenistan ve Azerbaycan arasında görüşmeler devam etmektedir (www.aa.com.tr, 2022). Böylece 2020 yılında İkinci Karabağ Savaşı sona erdikten sonra Rusya'ya karşı Batı ülkeler Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye arası ilişkilerin gelişme sürecine tekrar müdahil olmaya yönelmiştir. Bu bağlamda Batı ülkeleri Azerbaycan-Ermenistan arasındaki barışı teşvik ederek Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ve bu iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını dolaylı olarak desteklemeye başlamıştır.

Batı ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına yönelik bakışının dönüşümünü gösteren başka örnek 2022 yılının başında başlatılan Türkiye-Ermenistan müzakere sürecidir. 2022'de Ermenistan ve Türkiye'nin özel temsilcileri atandıktan sonra Ermenistan Türk malları üzerindeki ambargoları kaldırmaya başlamış ve Ermenistan ve Türkiye arasında uçak seferleri başlamıştır. Bu gelişmeler genellikle hem Ermenistan'da hem de Türkiye'de olumlu karşılanmış ve her iki ülkede de devlet sınırlarının açılması konusunda önemli beklentinin

[2] Bkz: Shiralizade, 2018.

olduğunu göstermiştir (Deveci Bozkuş, 2022: 143). Ermenistan-Türkiye ilişkileri etrafındaki bu gelişmeler Batı medyası tarafından olumlu şekilde yorumlanmış (mesela bkz: Yazıcıoğlu, 14 Ocak 2022; The Economist, 3 Şubat 2022; Chanadiri, 4 Şubat 2022) ve Batı ülkelerin bu müzakere sürecinin sürdürülmesini desteklediğini göstermiştir. Böylece Batı ülkeler Rusya-Batı gerginliği devam ederken Kafkasya'da Rusya'nın nüfuzunu azaltıp daha avantajlı konumu elde etmek için Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına ve diplomatik ilişkilerinin kurulmasına aktif bir şekilde desteklemektedir. Karabağ Meselesinin çözüme doğru ilerlemesi bu süreci daha da hızlandırmıştır.

2022 yılının Şubat ayında başlayan Rusya'nın Ukrayna saldırısından sonra Batı ülkeler Rusya'yı somut bir şekilde büyük tehdit olarak nitelendirmiştir. Böylece ABD ve Avrupa ülkeler Rusya'ya karşı politika konusunda ortak adım atmaya başlamış ve Kafkasya başta olmak üzere Avrupa'nın *"komşu bölgeleri"*ni Rusya'nın nüfuzundan arındırmayı daha önemsemeye yönelmiştir (Graf, Steinbrecher & Biehl, 2003). Diğer yandan, Rusya Ukrayna'ya yönelik saldırıya odaklandıkça Orta Asya ve Kafkasya gibi diğer bölgelerdeki gelişmelere yeterince dikkat edememekte ve bu durum Batı ülkelerin Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye arasındaki müzakere sürecine müdahaleyi yoğunlaştırmasına ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına yönelik çabaları güçlendirmesine sebep olmaktadır.

Örneğin, Moskova'da gerçekleştirilen Türkiye-Ermenistan özel temsilciler arası ilk görüşmelerin ardından ikinci görüşmeler Batı ülkelerin inisiyatifi ile 24 Şubat 2022'de AB üyesi Avusturya'nın başkenti Viyana'da düzenlenmiştir. Özellikle son zamanlarda Ermenistan Rusya'dan uzaklaşıp Batı bloğuna yakınlaşmaya yönelmekte ve Türkiye-Ermenistan diplomatik ilişkilerinin tekrar kurulması ve sınırın tekrar açılması konusunda Batının da desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu noktada müzakerenin Avusturya'da düzenlenmesi hem Batı'nın hem Ermenistan'ın hem de Türkiye'nin işine gelmektedir. Bu görüşmede konuşulan konular hakkında net bilgiler verilmese de ekonomi ve ulaşım yolları ile ilgili projelerin gerçekleştirilmesi en önemli gündem olduğu tahmin edilmektedir. Bu görüşmelerden sonra önkoşulsuz görüşmelerin devam etmesini hem Türkiye, hem Ermenistan hem de Batı ülkeleri kabul etmiştir (Deveci Bozkuş, 2022: 42-43). Daha sonra aynı şehirde Mayıs ayında Türkiye ve Ermenistan arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. 2022 yılının Ekim ayında ise Çekya'da düzenlenen Avrupa Siyasi Topluluğu Zirvesi esnasında Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmede Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme süreci ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki barış müzakere süreci ele alınmıştır (bianet.org, 2022).

Bu tarihten sonra Türkiye ve Ermenistan'ın özel temsilcileri arasındaki görüşmeler gerçekleşmemiş, fakat Batı ülkelerin Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridoruna bakışı Ermenistan-Azerbaycan arası müzakeredeki Batı'nın davranışından anlaşılabilir. Gerçekten de 2022 yılından sonra Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki müzakere sürecinde Rusya'nın yanı sıra ABD ve Avrupa ülkelerinin de arabulucu olarak aktif rol oynamaya başlamış (mesela bkz: Gavin, Toosi vd., 4 Ekim 2023) ve AB ise Azerbaycan-Ermenistan sınırına gözlemcileri göndererek Rusya'ya karşı bölgedeki kendi nüfuzunu artırmaya yönelmiştir (Kucera, 2023). Böylece Kafkasya'a kendi güvenliğini güçlendirmek için Batı bloğu Ermenistan-Azerbaycan arası müzakere süreci ve Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arasındaki projelere daha yoğun ilgi

göstermeye başlamış ve günümüzde bunu daha açık şekilde sıkça dile getirmektedir. 2024 yılının Nisan ayında İspanya'da gerçekleşen Ermenistan-ABD-AB görüşmesinde ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken Ermenistan hükümetinin önerdiği "Barış Koridoru" projesi hakkında *"Yeni ulaşım yolları, enerji işbirliği, telekomünikasyon ile daha entegre bir Güney Kafkasya görüyoruz. Bu, çeşitlendirilmiş ekonomi, genişletilmiş fırsatlar ve barış ve uzlaşma çabaları sağlayacaktır."* diyerek Batı inisiyatifi altında Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan arasında barışın sağlanması gerektiğini dile getirmiş ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını net bir şekilde desteklemiştir (www.agos.com.tr, 2024). Ayrıca Japonya, ABD, İngiltere, İtalya, Almanya, Fransa ve Kanada dışişleri bakanları 2024 yılının Nisan ayındaki G7 dışişleri bakanları toplantısında Ermenistan-Azerbaycan arası barışın sağlanmasının yanı sıra bölgesel işbirliğinin genişletilmesi ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını açık şekilde talep etmiştir (Ermenihaber, 21 Nisan 2024). Burada görüldüğü gibi Batı ülkeler bölgedeki Rusya'nın etkisini azaltmak için Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına yönelik süreci daha da hızlandırmaya çalışmaktadır. Ermenistan-Azerbaycan arası müzakerede de Batı ülkelerin arabuluculuğu oynadığı durumların arttığına bakıldığında da Batı ülkelerin Güney Kafkasya'da Rusya'ya karşı daha avantaj konumu sağlamak için kendi çabalarını yoğunlaştırmaya yöneldiği anlaşılmaktadır. 31 Temmuz 2024 tarihinde ABD'nin Avrupa ve Avrasya İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakanı Yardımcısı James O'Brien de ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'ndeki duruşmada *"Ermenistan ve Azerbaycan üzerinden geçecek bir rota açabilirsek Orta Asya ülkeleri Rusya ve Çin'e çok daha az bağımlı olacaklar ve dünya pazarlarına daha fazla erişime sahip olacaklar"* demiş ve ABD'nin, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki barış çabalarını desteklediğini ve bu iki ülkenin de, Rusya'nın bu sürece müdahale etmesinden rahatsız olduğunu ifade emiştir (armenpress.am/tr, 2024). Burada da ABD'nin Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye müzakere sürecine aktif destek vermesinin arkasında ABD başka olmak üzere Batı bloğunun bölgedeki Rus nüfuzunu azaltıp kendi güvenliğini pekiştirmek istemesinin olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Böylece, özellikle 2014 yılındaki Kırım işgalinden sonra eski SSCB coğrafyasındaki güç dengesini önemli derecede değiştirmiştir. Bu durumda Rusya tehdidi Batı ülkeler için en önemli gündemi oluşturmaya başlamış ve komşu bölgeler üzerindeki Rusya nüfuzunu azaltmak Batı ülkelerin en önemli hedefi hâline gelmiştir. 2020 yılından sonra Karabağ Sorunu çözüme doğru ilerlemeye başlayınca bu strateji için daha uygun ortam oluşturulmuş ve 2022 yılında Rusya-Ukrayna Savaşı başladıktan sonra Rusya tehdidi algısı Batı'da daha yükselmiştir. Bu durum altında Batı ülkeler bölgede Rusya'ya karşı daha güçlü hale gelmek için Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arası müzakere sürecinde daha aktif rol oynamaya başlamış ve sınırın açılmasına daha güçlü desteği vermeye başlamıştır. Burada görüldüğü gibi, özellikle 2020 yılında Karabağ'ın önemli kısmının Azerbaycan tarafından geri alınması ve 2022 yılında başlayan Rus-Ukrayna Savaşı bölgedeki güç dengesini Rusya aleyhine değiştirmiştir. Bu durum bölge üzerinde Rusya'ya karşı kendi nüfuzunu güçlendirme amacı için Batı ülkeleri Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını aktif şekilde desteklemeye ve Türk-Ermeni müzakeresine müdahil olmaya yönlendirmiştir.

**Sonuç**

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Güney Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlığa kavuşmuş ve bölgede iktidar boşluğu oluşmuştur. Batı ülkeler bölge üzerinde Rusya'ya karşı kendi nüfuzunu pekiştirmeye yönelmiş ve bölge ülkeleri de Batı bloğuna entegrasyon arayışına girmiştir. Rusya ise bölge üzerindeki hâkimiyeti sürdürmek için bu girişimleri engellemeye çalışmış ve böylece bölgede ciddi güç çatışması başlamıştır.

Mesela ABD, Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının güvenliği ile ilgili olarak, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Kafkasya'ya önem vermeye başlamış ve Rusya ve İran'a karşı özellikle Gürcistan ve Azerbaycan ile çeşitli alanlarda projeleri gerçekleştirmiştir. Avrupa ülkeleri bölgede ABD ile birlikte hareket ederken 1990'lı yıllarda kendi iç sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kaldığından ve enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olduğundan dolayı Güney Kafkasya üzerinde dolaylı şekilde kendi nüfuzunu artırmayı tercih etmekte ve sivil toplum kuruluşları gibi unsurları kullanmaktadır. 1993 yılından itibaren Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı olması Batı ülkelerin Gürcistan'a yönelmesine sebep olmuş ve bu durum Ermenistan'ın Batı inisiyatifli entegrasyon sürecinden dışlanmasına ve Türk-Ermeni ilişkilerinin Batı ülkeler için geri planda kalmasına sebep olmuştur.

Durum böyleyken 2008 yılında patlak veren Rus-Gürcü Savaşı nedeniyle Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridorunun istikrarsız duruma düşmesi Batı ülkelerinin Türkiye-Ermenistan sınırına tekrar ilgilenmesine yol açmıştır. Batı ülkeleri doğu-batı arası ticaret üzerindeki güvenliği sağlam hale getirmek için Gürcistan koridorunun alternatifi olarak Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridorunu açmaya yönelmiş ve Türkiye-Ermenistan devlet sınırının açılmasına yönelik çalışmalara aktif şekilde destek vermiştir. Ancak Rusya ve Azerbaycan bu süreci hoş karşılamamış ve Ermenistan ve Türkiye'deki milliyetçi kesimler de Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasına karşı sert tepki göstermiştir. Ermenistan hükümeti de Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin kararına dayanarak Zürih protokolünü iptal edince süreç çıkmaza girmiştir. Ayrıca 2012 yılından sonra Gürcistan'da istikrarın tekrar sağlanması Batı ülkelerinin Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridoruna tekrar odaklanmasına yol açmış ve Ermenistan-Türkiye-Azerbaycan koridoru Batı ülkelerinin gündeminden düşmüştür. Böylece Ermenistan-Türkiye sınırı uzun zamandır "unutulmuş sınır" gibi görülmüştür.

Durum böyleyken Rusya ve Batı arasında gerginliğin tırmanması ve Karabağ'ın Azerbaycan tarafından geri alınması Türkiye-Ermenistan sınırının durumunu tekrar değiştirmiştir. 2014 yılındaki Kırım işgalinden sonra özellikle Avrupa ülkeleri arasında Rusya'nın büyük tehdit olduğuna dair algı yaygın şekilde benimsenmiş ve Batı'da enerji konusunda Rusya'ya bağımlılıktan kurtulmanın yanı sıra Avrupa'nın "komşusu" olan Kafkasya'yı Rusya ve İran'ın etkisinden arındırma bağlamında Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan koridorunun açılması ve Ermenistan'ı Batı bloğuna entegre etmek tekrar büyük önem kazanmıştır. 2020 yılındaki İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arasındaki müzakere sürecine Batı ülkeler aktif şekilde müdahil olmakta ve 2021 yılında Batı ve Rusya'nın inisiyatifiyle Türkiye-Ermenistan arasında sınırın açılması ve resmi ilişkilerin tekrar kurulması için müzakere süreci başlatılmıştır. 2022 yılında Rusya-Ukrayna Savaşı başladıktan sonra Batı ülkeler Rusya'ya karşı bu süreci daha da hızlandırmaya yönelmiş

ve sınırın açılması konusunda daha istekli davranmıştır.

Sonuç olarak, Batı ülkeler başlangıçta Türkiye-Ermenistan sınırıyla fazla ilgilenmezken 2008'deki Gürcistan Krizi'nden sonra Batı ülkeler bölgedeki enerji ve ticaret güvenliği için sınırın açılmasına yönelik süreci başlatmıştır. Ama çeşitli sebeplerden dolayı süreç iptal edilip günümüze kadar "unutulmuş sınır" gibi görülmüştür. Ama günümüzde Rusya ve İran'ın bölge üzerindeki nüfuzunu azaltmak için Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını tekrar aktif şekilde desteklemeye başlamıştır. Böylece neorealizm açısından Batı ülkelerin Türkiye-Ermenistan sınırına bakışı incelendiğinde, 2008'deki Gürcistan Krizi, 2020 yılında İkinci Karabağ Savaşı'nın meydana gelmesi ve 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı Kafkasya'daki güç dengesini önemli derecede değiştirmiş ve dünya siyasetindeki bu dönüşümler kendi enerji güvenliği ve Batının Rusya'ya karşı bölgedeki avantajı için Batı ülkeleri Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını desteklemeye yönlendirmiştir. Bundan yola çıkarak bu çalışmanın araştırma sorusu için neorealizme dayalı analizin uygun olduğu tespit edilmiştir.

**Extended Abstract**

The United States and European states started to appear as new actors in the Caucasus after the Soviet Union's disintegration in 1991 and oriented to strengthening the relations with Georgia, Armenia and Azerbaijan in the process. The Western states began to develop cooperation with these three states in the South Caucasus in order to prevent the increase of the influence of Russia and Iran over the region and to obtain energy resources in the region. Thus, the South Caucasus transformed to the field of intense power conflict between Russia and the Western states.

One of the important issues in the South Caucasus for the Western states is the developments around the Turkish-Armenian state border. The opening of The Turkish-Armenian state border is necessary for Armenia in order to be liberated from Russian hegemony and to be integrated into the Western block. Besides, it is extremely important for the West to take Armenia under its influence through Turkiye so that the Western states can have advantages against Russia in the region. Especially after the Russo-Ukrainian War since 2022, the importance of the Turkish-Armenian border increased to an important degree. In this situation, the Western states are closely following up the developments around the Turkish-Armenian relations and the state border.

When we see researches related to the Turkish-Armenian border, the works generally deal with the topic only in the context of triangular relations between Turkiye, Armenia and Azerbaijan and the approaches of other states such as Russia, Iran, Georgia and the Western states are frequently ignored despite their views on the Turkish-Armenian border also affect the Turkish-Armenian negotiation process to an important degree. Concerning the situation, this article focuses on the questions of what process of the transformation the Western states' view on the Turkish-Armenian border has been following since 1991 and why the view changed. In the work, it is emphasized that the Turkish-Armenian border became "a forgotten border" later because the Western state began to focus on Georgia again later while the opening of the Turkish-Armenian border was suggested by them as an alternative of Turkish-Georgian-

Azerbaijani corridor after the Russo-Georgian War in 2008 and that the Western states started to be interested in the border again in the context of new projects put forward after the Second Karabakh War. The work is generally based on secondary resources and internet news agencies and interpretivist methodology adopted by Max Weber was implemented. Collected data was used as empirical resources and for analysis.

The Western states are developing relations especially with Georgia and Azerbaijan against Iran and Russia since the 1990s for energy security. The fact that the Turkish-Armenian border has been closed since 1993 caused the West to orient to Georgia and the Turkish-Armenian relations became less important topic for the West.

However, because the Russo-Georgian War in 2008 caused the de-stabilization of the Turkish-Georgian-Azerbaijani corridor, the Western states began to be interested in the situation of the Turkish-Armenian state border again. They oriented to opening the Turkish-Armenian-Azerbaijani corridor as an alternative of the Georgian corridor for the security of trade between Asia and Europe and actively supported efforts towards the opening of the Turkish-Armenian state border. Nevertheless, Russia and Azerbaijan did not welcome the process and nationalist parts in Armenia and Turkiye also reacted harshly against the rapprochement between Turkiye and Armenia. The Armenian government cancelled Zurich protocol on the basis of the resolution of the Constitutional Court of Armenia and the process was bogged down. Besides, the fact that a political stability was re-achieved after 2012 encouraged the Western states to focus on the Turkish-Georgian-Azerbaijani corridor again and the Turkish-Armenian-Azerbaijani corridor fell off the agenda of the West. In this way, the Armenian-Turkish border had been seen like “a forgotten border” for a long time.

On the other hand, the rise of the tension between Russia and the West and Azerbaijan’s retrieval of Nagorno-Karabakh transformed the situation of the Turkish-Armenian border again. After the occupation of Crimea in 2014 the perception of Russia as a serious threat was widely adopted particularly by European states and it became important for the West to open the Turkish-Armenian-Azerbaijani corridor and to integrate Armenia to the Western block in the context of decontamination of the Caucasus from Iranian and Russian influence as well as liberation from Russian dominance in terms of energy. After the Second Karabakh War in 2020, the Western states are actively involved in the negotiation process between Azerbaijan, Armenia and Turkiye and the negotiation process was started in 2021 for the establishment of the Turkish-Armenian diplomatic relations and opening the border under the initiative of Russia and the West. The Western states accelerated the process against Russia after the Russo-Ukrainian War started in 2022 and are acting more willingly in terms of the opening of the border.

In conclusion, when the Western states’ view towards Turkish-Armenian border on the basis of neorealism, the crisis in Georgia in 2008, the Second Karabakh War in 2020 and the Russo-Ukrainian War which started in 2022 changed the balance of power in the Caucasus to an important degree and these changes in world politics oriented the West to support the opening of Turkish-Armenian border for energy security and its advantage in the region against Russia. In this way, the appropriateness of analysis on the basis of neorealism was proved fort the research question of the work.

**Etik Beyanı:** Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

**Ethical Approval:** The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

**Kaynakça**


Acar, D. Ş. (2009). Kafdağı'nın ardında saklı kalan komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya. *Karadeniz Araştırmaları, 6*(22), 21-42.

Agos. (2024). ABD ve AB'den Ermenistan'a destek. https://www.agos.com.tr/tr/yazi/30087/abd-ve-ab-den-ermenistan-a-destek adresinden 05. 04. 2024 tarihinde alınmıştır.

Armenpress. (2024). James O'Brien: Ermenistan ve Azerbaycan topraklarından geçen yeni güzergâhın oluşturulmasıyla Orta Asya ülkeleri Rusya ve Çin'e daha az bağımlı olacak. https://armenpress.am/tr/article/1196778 adresinden 31. 07. 2024 tarihinde alınmıştır.

Asker, A. (2010). "Ermeni açılımı" sonrası Türkiye-Azerbaycan ilişkileri. *21. Yüzyıl Dergisi*, 15, 45-55.

Bianet. (2022). Türkiye ve Ermenistan liderlerinden 13 yılın ardından ilk görüşme. https://bianet.org/haber/turkiye-ve-ermenistan-liderlerinden-13-yilin-ardindan-ilk-gorusme-268162 adresinden 07. 10. 2022 tarihinde alınmıştır.

Chanadiri, N. (2022). Are Armenia-Turkey relations heading in an positive direction?. https://neweasterneurope.eu/2022/02/04/are-armenia-turkey-relations-heading-in-a-positive-direction/ adresinden 23. 02. 2022 tarihinde alınmıştır.

De Waal, T. (2010). *The Caucasus: An introduction.* Oxford University Press.

De Waal, T (2016). *Büyük Felaketten sonra: Soykırım'ın gölgesinde Ermeni-Türk ilişkileri.* A. Taşkent Ekmekçi, (Çev.). İletişim Yayınları.

Deveci Bozkuş, Y. (2021). Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde tarihi bir dönem: Buzlar erimeye başlıyor. https://www.indyturk.com/node/448276/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/t%C3%BCrkiye-ermenistan-ili%C5%9Fkilerinde-tarihi-bir-d%C3%B6nem-buzlar-erimeye adresinden 17. 12. 2021 tarihinde alınmıştır.

Deveci Bozkuş, Y. (2022). Karabağ Savaşı sonrası Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 8, 127-154.

Dipam. (2023). AB'nin enerjide dışa bağımlılığı ve bunu azaltmaya yönelik çalışmaları. https://dipam.org/abnin-enerjide-disa-bagimliligi-ve-bunu-azaltmaya-yonelik-calismalari/#:~:text=%C4%B0lk%20olarak%2C%20AB'nin%20enerjide,kesintilerine%20kar%C5%9F%C4%B1%20savunmas%C4%B1z%20hale%20geliyor adresinden 23. 05. 2023 tarihinde alınmıştır.

Dominese, G. (2005). Europe and security in the Caucasus. *Transition Studies Review, 12*(1): 101-118.

Ermeni Haber Ajansı. (2024). G7 Dışişleri Bakanları Ermenistan-Türkiye sınırını açmaya çağırdılar. https://www.ermenihaber.am/tr/news/2024/04/21/G7-D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri-Bakanlar%C4%B1-Ermenistan-T%C3%BCrkiye/273338 adresinden 21. 04. 2024 tarihinde alınmıştır.

Forsyth, J. (2013). *The Caucasus: A history.* Cambridge University Press.

Gavın, G., Toosı, N. ve Bazail-Eimil, E. (2023). EU, Russia and US held secret talks days before Nagorno-Karabakh blitz. https://www.politico.eu/article/eu-us-and-russia-held-secret-talks-days-before-nagorno-karabakh-crisis/ adresinden 04. 10. 2023 tarihinde alınmıştır.

Gökçe, M. (2011). Yukarı Karabağ sorunu ve Türkiye-Ermenistan ilişkileri üzerine bir değerlendirme. *Turkish studies, 6*(1), 1139-1154.

Görgülü, A. (2009). Towards a Turkish-Armenian rapprochement?, *Insight Turkey*, *11*(2), 19-29.

Graf, T., Steinbrecher, M. ve Biehl, H. (2023). From reluctance to reassurance: Explaining the shift in the Germans' NATO alliance solidarity following Russia's invasion of Ukraine. *Contenporary Security Policy, 45*(2), 298-330.

Güneş, M. ve Arslan, T. (2018). Enerji bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye üçgeni ve Doğu Akdeniz alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi, 4*(7), 32-60.

Gürbüz, M. V. (2012). *Kafkasya'da siyaset: Çatışma ortamı ve taraf güçler.* Kadim Yayınları.

Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş sonrası Kafkasya.* USAK Yayınları.

Kemaloğlu, İ. (2022). Rusya'nın Güney Kafkasya politikası. *21. Yüzyılda Kafkasya* (205-220) içinde. Kitabevi Yayınları.

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy.* Simon & Schuster.

Kucera, J. (2023). Border monitors signal EU's deepening role as Armenia-Azerbaijan peace broker. https://www.rferl.org/a/armenia-azerbaijan-border-eu-monitors-russia/32577717.html adresinden 04. 09. 2023 tarihinde alınmıştır.

Memmedli, M. (2022). Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası. Mehmet Dalar ve İlhan Sağsen (Ed.), *Avrupa Birliği'nin Küresel ve Bölgesel Politikaları* (303-327) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Mikhelidze, N. (2009). After the 2008 Russia-Georgia war: Implications for the wider Caucasus. *The International Spectator, 44*(3), 27-42.

Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace.* Alfred A. Knopf.

Oktay, H. (2012). Azerbaycan krizi. Haydar Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz* (365-374) içinde. Kripto Yayınevi.

Oktay, H. (2020). *Ermenistan, Karabağ ve Koçaryan*. Kafkassam. https://kafkassam.com/ermenistan-karabag-ve-koceryan.html adresinden 05. 10. 2020 tarihinde alınmıştır

Oktay, H. ve Cerrah, U. (2018). *Uluslararası politikada kafkasya*. Hitabevi Yayınları.

Shiraev, E. B., Zubok, V. M. (2014). *International relations.* Oxford University Press.

Shiralizade, N. (2018). Ermenistan'da "cadı avı": Karabağ klanından kurtulmak isteyen Ermenistan'a Rusya'nın tepkisi. https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTANDA-CADI-AVI-KARABAGKLANINDAN-KURTULMAK-ISTEYENERMENISTAN-A-RUSYA-NINTEPKISI adresinden 20. 12. 2018 tarihinde alınmıştır.

Takeuchi, T. (2008). *Gaidobukku kousaikankeiron* [Uluslararası İlişkiler Kılavuzu]. Osaka Daigaku Shuppankai.

Tarcan, B. H., Akgüller, H. ve Işık, K. (2018). Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış politikası. *Econder, 2*(2), 250-271.

The Economist. (2022). The Turkey-Armenia relationship is thawing. https://www.economist.com/europe/2022/02/03/the-turkey-armenia-relationship-is-thawing adresinden 03. 02. 2022 tarihinde alınmıştır.

Topal, C. (2015). Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan. *Turkish Studies, 10*(1), 753-770.

Veliyev, C. (2022). Azerbaycan ve Ermenistan nihai barış için önemli adımlar attı. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-ermenistan-nihai-baris-icin-onemli-adimlar-atti/2558506 adresinden 08. 04. 2022 tarihinde alınmıştır

Wakizaka, K. (2021). Rusya'nın Türkiye-Ermenistan sınırına yaklaşımının dönüşümü ve nedeni. Gökberk Durmaz (Ed.). *Küreselden yerele 21. yüzyılda siyaset* (25-48) içinde. İksad Yayınevi.

Waltz, K. (1959). *Man, the state and war: A theoretical analysis.* Columbia University Press.

Wohlforth, W. C. (2010) Realism. Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (Ed.). *The Oxford handbook of international relations* (131-149) içinde. Oxford University Press.

Yazıcıoğlu, Y. (2022). Observers welcome dialogue between Turkey, Armenia. https://www.voanews.com/a/turkey-armenia-hold-first-talks-in-years-on-normalizing-ties-/6397361.html adresinden 14. 01. 2022 tarihinde alınmıştır.